

Prilog istraživanju najstarijega spomena vlašškoga imena u hrvatskoj historiografiji

Autor rekonstruira začetke identiteta srednjovjekovnih Vlaha u Hrvatskoj. Na temelju događaja iz 1322. godine, razotkriva na prostoru jedne mikroregije vlaški svijet u novome svjetlu: naznačuje da su ljudi susjednih ali različitih gospodarskih i kulturnih krajolika skloni uvući stereotipne nadimke u javni izričaj koji postaju općeprihvaćenim. Pritom «vlaško» ime može biti objektom obmane nacionalnim ideologijama i, naravno, historiografiji, napose onoj pripovjednoga tipa.

Ključne riječi: Vlasi (Morlaci), Miha Madijev de Barbazanis, dalmatinsko zaleđe, stereotipi, nadimci.

U kasnome srednjovjekovlju, unutar hrvatskoga etničkog prostora uspio se na prostoru jedne mikroregije izdvojiti poseban «sociokulturni» identitet, poglavito zbog svojstvena načina življenja. U povijesnoj je baštini ostao zabilježen pod imenom *Vlasi*.¹ Zasebnost te skupine stanovništva, koja je najvećim dijelom posljedica geografsko-kulturne izoliranosti, djelovala je poticajno nacionalnim ideologijama s ovih prostora, pa se, shodno ideološkim interpretacijama, preobličivala dostupna povijesna dokumentacija od druge polovice 19. stoljeća naovamo kako bi se srednjovjekovni vlaški etnik proglasio isključivim sastavnim dijelom ili hrvatskoga ili srpskoga etničkog korpusa.² Pritom se zanemarivala činjenica da

¹ Bez obzira što vlaško (i/ili morlačko) ime uglavnom naznačuje pravni ili socijalni položaj u društvu, pisat ćemo ga, radi preglednosti rada i uvažavanja historiografske tradicije, velikim slovom. Različiti su načini bilježenja imena Vlaha: *Vlachi, Olachi, Morlachi, Morolaci, Vallachi, Murlachi, Volachi*, itd. (Usp. V. KLAIĆ, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, knj. 2, Zagreb 1901, 16)

² Samo najveći deskriptivni rječnici hrvatskoga (ili srpskoga) jezika (P. SKOK, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. 3, Zagreb 1973, 606-609. i *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. 21, JAZU, Zagreb 1973-1974, 168-171) donose desetine različitih tumačenja pojave i povijesnoga razvoja imena Vlah te njegovu ne/integraciju u neku od recentnih balkanskih nacionalnih ideologija. Vrlo zanimljivu enciklopedijsku natuknicu o Vlasima, napose o pojavi vlašškoga imena u Europi, dao je lingvist A. Kovačec: «Samo ime u svezi je s imenom keltskog naroda koji je u III. st. sudjelovao u keltskoj seobi prema Grčkoj i Maloj Aziji. Slaveni naziv preuzimaju od Germana u obliku *Walch, Welsch* sa značenjem stanovništva romanskog odnosno *stranog podrijetla* (polazište za govor o stereotipovima – ist. I. B.). Do X/XI. st. ima etničko značenje, da bi poslije postao *sinonim* (ist. I. B.) nomadskih, odnosno polunomadskih

se i u današnjim državama kriju različiti kulturni krajobrazi, zasebne mikroregije, u kojima se specificiranjem povijesne zbilje srednjovjekovnoga razdoblja iznalaze sasvim različita viđenja. Stoga ćemo pokazati strukturnu rekonstrukciju vlašškoga etnonima u jednoj od njezinih varijanata – na primjeru iz splitsko-trogirskoga zaleđa – iz kraja «priko brda» koji se odvajkada zove *Dalmatinska zagora* i to u vremenima najstarije pisane pojave vlašškoga imena u hrvatskoj povijesti. Rasprava, kao rezultat interpretativne modifikacije dostupna materijala, imat će u zaključku više karikirani nego znanstveni odgovor, što na kraju krajeva jest svrsishodno, jer se povjesničari već desetljećima zaokupljaju istom stvari dajući s različitim uspjehom što uvjerljivije, napose, pripovjedne konstrukte.

Vlasi se u hrvatskoj historiografiji prvi put spominju na prostoru splitsko-trogirske (srednjodalmatinske) mikroregije u političkoj epizodi pada hrvatskoga bana *Mladina II. Bribirskoga* pod anžuvinsku supremaciju. Diskurs se svih hrvatskih historiografskih tekstova pritom poklapa s izvještajem koji je u svojoj kronici zapisao Miha Madijev.³ Kao emancipirani patriot splitske komune on s oduševljenjem bilježi da je 1322. godine propao «tiranin»⁴ iz splitskoga zaleđa u bitci kod *Bliske*. Poraz je Bribircu u ime ugarskoga kralja nanio slavonski ban Ivan Babonić, a vojnu su mu pomoć – kako kaže Madijev – «pružili Poljičani i *Vlasi*».⁵ Istaknuvši sve loše strane omražena mu bana nizom retoričkih pitanja i uzvicima, Madijev napominje da je «poremećeni čovjek» (atribut za Bribirca – ist. I. B.) «uvijek prianjao uz prijateljstvo Vlaha».⁶ Madijevo je svjedočanstvo poslužilo historiografiji kao prvorazredna dokumentacija za kronološku dopunu hrvatske političke povijesti, otvorilo različita nagađanja o mjestu odigravanja tobože značajne bitke⁷ te, konačno, omogućilo etimološku raspravu o vlaškom

“stočarskih” socijalnih zajednica bez obzira na to s kojim etnokulturalnim cjelinama žive...» (*Hrvatski leksikon 2*, Zagreb 1997, 655).

³ M. MADIJEV DE BARBAZANIS, *Historija, Legende i kronike*, Split 1977, 151-184.

⁴ Atribut je «tiranina» Mladin II. nosio zahvaljujući Madijevu i Lučiću, koji je izdao njegovu kroniku, do prvih nacionalno tendencioznih historičara poput Klaića i Šišića. Otada se on više-manje prikazuje kao «svijetli lik» naše nacionalne povijesti. Njegovo je djelovanje najobjektivnije ocijenjeno u radovima N. Klaić (usp. N. KLAJIĆ, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976, 427-450).

⁵ M. MADIJEV DE BARBAZANIS, *Historija*, 174; usp. F. ŠIŠIĆ, Пад Младена Шубића, бана хрватскога и босанскога, *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, knj. 14, Sarajevo 1902, 29.

⁶ ISTI, *n. dj.*, 174.

⁷ Povjesničari više od stotinu godina pokušavaju ubicirati srednjovjekovni lokalitet Blisku, kako ga je zapisao Madijev, a sva moguća nagađanja vežu uz prostor Dalmatinske zagore. Mišljenja eminentnih povjesničara donesena su samo s godinom izlaska njihovih najpoznatijih sinteza. V. Klaić (1901) daje geografsku odrednicu da se «Bliska nalazila negdje između Trogira i Splita». N. Klaić (1976) nadopunjuje tu bilješku pretpostavkom da je srednjovjekovna Bliska današnja Blizna, nedaleko od Trogira. Šišić (1902), pak, na temelju zapisa operacije i neposrednih događaja nakon bitke, ubicira Blisku u današnje Bisko, na granici Cetinske krajine i Poljica. Katić (1938) upozorava

imenu, njegovoj pojavi i društvenoj ulozi za buduća stoljeća. Prije sustavnoga razmatranja, važno je napomenuti da je na hrvatskim povijesnim prostorima najstarija do danas znana potvrda vlašškoga imena – iako je poprilično sumnjiva – zabilježena 1070. godine u paškoj toponomastici – *villa Vlasici*⁸ – a nije na odmet opaska N. Klaić u kojoj kaže da se «već u 10. stoljeću mogu pronaći imena vlašškoga podrijetla po zadarskim listinama».⁹

U najstarijoj studiji o hrvatskim srednjovjekovnim Vlasima povjesničara F. Račkoga «Hrvatska prije XII. vieka glede na zemljišni opseg i narod», koju je «čitao na sjednici filologičko-historičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 12. srpnja 1879», autor se više bavi etimološkom raščlambom vlašškoga imena nego «dogodovštinom» koju bismo u naslovu možda i očekivali.¹⁰ Rački u dijelu studije o Vlasima nastoji održati čitateljevu pažnju s tadašnjem vremenu primjerenim «vanjskim» okolnostima (vlaško pitanje kao šire balkanski lingvističko-politički problem), a ne s «unutarnjim» odnosima (vlaško pitanje kao mikroregionalni sociološko-mentalitetni problem). Madijevi su mu akteri samo okvir za stvaranje lakopamtljive «događajne» priče.¹¹ Račkomu senzacionalnim jest otkriće da je na balkanskome, a analogijom i na hrvatskome povijesnom prostoru živio «tajanstveni rimski narod» u srednjem vijeku koji «nije nestao» pod pritiskom «velikih seoba» naroda na prijelazu iz kasne antike u rani srednji vijek. Zanimljivo je da se pritom prema Vlasima/Morlacima odnosi na jednak način kao i Madijev jer njihovu tobožnju povijest rekonstruira iz dokumentacije što su je ostavile dalmatinske komune ili bolje rečeno grafijske sredine koje su zbog svojih ekonomskih i društvenih razloga Vlasima/Morlacima/Vlajima redovito pristupale s različitim stereotipima. U dešifriranju srednjovjekovne mentalitetne slike splitsko-trogirske mikroregije – gdje se stanovništvo općenito razlikuje po

na Bliznu u Dugopolju, a Raukar (1997) je traži u blizini Poljica. Gunjača (1960) je nalazi u dicmanjskome zaseoku Liski ostavivši otvorenim i mogućnost da se bitka odigrala u Biskom. Prvi je o problemu ubikacije Bliske progovorio Josip Ante SOLDI, Cetina – srednjovjekovna županija i kneštvo Nelipića, *Sinjska spomenica 1715-1965*, Sinj 1965, 75.

- ⁸ F. RAČKI, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Zagreb 1877, 88; usp. P. SKOK, Из румунске литературе о балканским Власима, *Glasnik skopskog naučnog društva*, sv. 3, Skopje 1927-1928, 607; usp. M. SUIĆ, Glose uz «Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima» Petra Skoka. Iz toponomastike otoka Paga, *Radovi zavoda za povijesne znanosti u Zadru JAZU*, sv. 31, Zadar 1989, 12.
- ⁹ N. KLAIĆ, Diskusija na simpozijumu: Vlasi u XV i XVI vijeku, *Radovi ANU BiH*, knj. 73, *Odjeljenje društvenih nauka*, sv. 22, Sarajevo 1983, 173.
- ¹⁰ F. RAČKI, Hrvatska prije XII. vieka glede na zemljišni opseg i narod, *Rad JAZU*, knj. 57, Zagreb 1881, 138-149. – Studija u dijelu o Vlasima temelji se na dotadašnjim Miklošićevim rezultatima objavljenim 1861. godine.
- ¹¹ ISTI, *n. dj.*, 138. – «Čim su se u prvih stoljećih srednjega vieka državni i narodni odnošaji poluotoka jugo-istočne Europe, koji su stvaranjem novih država poremećeni bili, nekoliko ustalili: izlaze na površinu ostanci rimskih naselbina u različitim priedjelih grčko-bizantske carevine i na zemljištu onih slovenskih država, ovdje u većem ondje u manjem broju...».

privrednom doseg – nije se otišlo predaleko ni u suvremenoj hrvatskoj historiografiji.¹² I Ivan Lučić Trogiraniin uspijevao je iz srednjovjekovnih vrela rekonstruirati dva različita etnokulturalna mentaliteta pa je u svojem kraju podrazumijevao etničku razliku između Hrvata i Vlaha,¹³ ali je – što je znakovito – nije primjećivao u svojem vremenu kad je vlaško ili, mletački kazano, morlačko ime bilo apelativ za svakoga Hrvata iz mletačke istočnojadranske stečevine.¹⁴

Uvažavajući zapisano od autoriteta, hrvatska historiografija podliježe identitet-skoj distinkciji Hrvata i Vlaha na način da nam potonje stanovništvo najčešće predstavlja pod sintagmom *romanskoga relikta*. Pritom se olako prelazi preko tvrdnja da je romanizacija bila sveprisutna pojava u gradovima koji su već u antici dominirali našim priobaljem, a za razliku od prostora unutrašnjosti gdje nam već arheološki ostatci zorno pokazuju rijetku romansku prisutnost, posebno izvan komunikacijskih pravaca.¹⁵ U potrazi za romanskim korijenima svih Vlaha neki su išli do samih krajnosti. U jednome konstrukturu pokušalo se povezati rasna s jezičnim obilježjima, pa je nastao nevjerovatan zaključak po kojem bi «praroditelji Vlaha» bili «neka potpuna ili napola crna rasa», što bi izgleda trebalo odgovarati fizičkomu izgledu srednjovjekovnih Vlaha. Tobožnju je potvrdu povjesničar pronašao u nekim antičkim zapisima u kojima se spominju rimski legionari na Karpatima koji su bili regrutirani iz sjeverne Afrike, a navodno su ostavili potomstvo i vulgarni latinski jezik na brdovitim prostorima Balkana.¹⁶

Mnogo uvjerljivije izgledaju historiografski tekstovi *migracijske teorije* Vlaha u predosmanskom razdoblju hrvatske povijesti, a ona je izgleda plod Klaićeva dosjetljivoga pripovijedanja koji je konstatirao da su Vlasi «počeli u 14. stoljeću jatomeice grnuti u Hrvatsku i Dalmaciju» kao «dospeljenici s Balkanskoga

¹² Usp. T. RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 139. – «Tek nakon stoljetnih procesa prilagodbe i postupne preobrazbe, o njima ništa ne znamo jer ih vrela ne zabilježiše, *romanski iveri* [stereotip etničke isključivosti i posebnosti - I. B.] odjednom izbijaju na površinu povijesti. O njihovu, dotad nezasvjedočenu, postojanju u Hrvatskoj između Zrmanje i Cetine prvu obavijest donosi splitski kroničar Miha Madijev...»; Zef Mirdita, Vlasi u jugoslavenskoj historiografiji, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, Zagreb 2002, 212. i sl. – Vlahe isključivo promatra s etničkoga/separatnoga karaktera.

¹³ Usp. I. LUČIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, knj. 1, Split 1979, 623.

¹⁴ G. NOVAK, Morlaci (Vlasi) gledani s mletačke strane, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 45, Zagreb 1971, 596.

¹⁵ Zahvaljujem na informaciji prof. Borislavu Grginu. Povijest se u tome slučaju uistinu nevjerovatno poigrala jer, primjerice, na srednjovjekovnome geopolitičkom prostoru Hrvatske nije zabilježen romanski jezični otpor prema slavenskome jeziku (osim nekih nepristupačnih geografskih enklava), za razliku od područja u «istočnijim zemljama» – Rumunjska, Bugarska, Srbija, Makedonija i Grčka (usp. M. GYÓNI, *La transhumance des Vlaques balkaniques au Moyen Age*, *Byzantinoslavica*, knj. 12, Prag 1951, 29-42 i sl.).

¹⁶ D. MANDIĆ, Postanak Vlaha. Nova povjesna istraživanja, *Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti*, Rim 1963, 518-567.

poluotoka». ¹⁷ Pobornici te teze kazuju da je vlaškoj doseobi prethodila «crna smrt» (kuga) koja je pomorila dalmatinsko stanovništvo sredinom 14. stoljeća pa se u rijetko naseljenom području otvorila mogućnost za ispašu vlaške stoke i za kolonizaciju širokih prostora dalmatinskoga zaleđa. ¹⁸ Krajnji se argument migracijskoj teoriji temelji na materijalnome ostatku grobova brdsko-stočarskih krajeva – poznatijim kao stećci – koji se uistinu masovno pojavljuju u kasnosrednjovjekovnome razdoblju, a predstavljali bi religiozno-kulturnu posebnost Vlaha u odnosu na ostale brdske identitete (ako uopće postoje). ¹⁹ Dekoracija, veličina i posebnost kasnosrednjovjekovnoga stećka zbilja može odvući na razmišljanja o zasebnome sociokulturnom identitetu kojemu je zagrobni život bio od velike važnosti, ali se ne smije izvlačiti iz povijesnoga konteksta u kojem je stočar doživio znatan materijalni prosperitet, pa mu je «kameni spavač» jedan od pokazatelja gospodarske moći i ugleda u njegovoj zajednici a i šire.

Posebno se intrigantnim čine vlaški jezični ostatci koji su prisutni na čitavome Balkanu, negdje u većoj, negdje u manjoj mjeri. U drugim mikroregijama oni su od temeljnoga značaja za identifikaciju vlašškoga etnosa u odnosu na eventualne druge identitete, ali je premalo saznanja da su Vlasi iz srednjodalmatinskoga zaleđa u 14. stoljeću, kad se pojavljuju, govorili nekakvim vlaškim jezikom drukčijim od slavenskoga. ²⁰ Onima kojima su vlaški jezični ostatci bitnom značajkom u argumentiranju teza očite karakterizacije drugoga (hrvatski/slavenski jezik – vlaški/romanski jezik), konstrukti su obično popraćeni pripovjednim diskursom da su Vlasi «samo koje stoljeće ranije» još uvijek «govorili posebnim jezikom» i to (obavezno) romanske varijante. ²¹ Međutim, jezikoslovni rezultati gotovo uvijek pokazuju da izgrađeni jezični sustav – posebno ako je standardiziran i ako na

¹⁷ V. KLAJIĆ, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, 17. – «Već u 10. stoljeću spominju se i u Macedoniji pače u bugarskim zemljama; a u 12. stoljeću sele i u srpske pokrajine, te prodiru poslije kroz Bosnu u Hum do Dubrovnika i Hrvatske, a napokon dolaze sve na otoke Rab i Krk, pa i u samu Istru...»; Ć. Truhelka smatra da je vlaška seoba dobila maha kad su Turci sredinom 14. stoljeća preselili nomadske Juruke na pašnjake Makedonije i Trakije i time potisnuli Vlahe prema sjeveru (Ć. TRUHELKA, *Studije o podrijetlu. Etnološka razmatranja iz Bosne i Hercegovine*, Zagreb 1992, 30). Migracijska teorija dala je balkanistici izvrsne rezultate napose za ranonovovjekovlje, a temelji se na Cvijićevevim «metanastatičkim» kretanjima stanovništva.

¹⁸ E. HERŠAK, Panoptikum migracijâ – Hrvati, hrvatski prostor i Evropa, *Migracijske teme*, god. 9, br. 3-4, Zagreb 1993, 242.

¹⁹ A. MILOŠEVIĆ, *Stećci i Vlasi. Stećci i vlaške migracije 14. i 15. stoljeća u Dalmaciji i jugozapadnoj Bosni*, Split 1991, 6-7.

²⁰ Vlaških onomastičkih riječi ima u gotovo svim krajevima hrvatskih srednjovjekovnih prostora. Primjera radi, u cetinskom su kraju prisutna toponomastička imena: *katun* (balkanizam u širem značenju imenice *šator* ili *pastirski stan*), naziv je ojkonima Katuni koji se nalazi južno od srednjovjekovne utvrde Čačvine; *brbnz* ("vlaški sir" u arumunjskim varijantama *brenca* ili *brindza*), možda je naziv ojkonima Brnaze koji se nalazi južno od Sinja.

²¹ Usp. E. HERŠAK, Panoptikum migracijâ, 242. i sl.

njega ne utječe kakva vanjska kataklizma – ne može olako nestati, pa je proces transformacije iz jednoga jezičnog sustava u drugi polagan i on može trajati stoljećima, tisućljećima.²² Naravno, uvijek se otvorenom mora ostaviti mogućnost postojanja različitih jezičnih enklava na hrvatskim prostorima – koje su izvan okvira našega istraživanja – ali one ne smiju postati obmanom za zaključke da bi se specifičan jezik jedne mikroregije (primjerice predjeli Velebita, Ćićarija i sl.) morao govoriti i u drugim područjima slične ekonomske konjunktura.²³ Pobornicima «migracijske teorije» može u prilog ići i navodno svjedočanstvo izvjesnoga Domenika Negrija – u literaturi je «suvremenik cetinskih Vlaha» – koji je zapazio da «Vlasi u Cetini govore pokvarenim latinskim jezikom».²⁴ Dokumenti pak svjedoče da su «dobri» Vlasi Cetinske župe²⁵ govorili tečnim čakavskim, ikavskim narječjem – jednako kao i «vsi dobri Vlasi svete krune kraljevstva Ugarskoga v Hrvatih» iz Like²⁶ – jezičnom tekovinom hrvatskoga naroda. Konačno, na nadgrobnim spomenicima stećcima – koji nisu javni dokumenti, nego su biljeg intimne obiteljske povijesti – napisi i poruke su na slavenskom/hrvatskom, a ne na nekome vlaškom (tuđem) jeziku. Uporaba je različitih jezika u govornoj praksi – što je na samim ranosrednjovjekovnim počecima mogla supostojati – zasigurno dobrano oplemenjivala hrvatsku narodnu kulturu, ali bi se daljnjim semantičkim nijansiranjem hipoteza samo podlijegalo čarima pripovijedanja.

Ipak, jednostavno se ne može pobjeći od interpretacije teksta/povijesnoga materijala i njegova «samouokvirivanja». Tako ćemo pretpostaviti da se u 14. stoljeću u dalmatinski (i/ili ugarski) javni izričaj *uvukao* etnonim Vlah i/ili Morlak postavši imenom za svakoga stočara – na posredan način kazano i za seljaka – iz

²² Usp. D. BROZOVIĆ, *Standardni jezik*, Zagreb 1970, 29-33.

²³ P. SKOK, Из румунске литературе о балканским Власима, 299. – P. Skok, primjerice, romanskomu jezičnom sustavu priznaje samo ostatke rumunjskoga brojenja koji su potvrđeni na Velebitu, ali naglašava da je stočarska terminologija Vlaha u Hrvatskoj uglavnom slavenska; usp. F. NIMAC, Čobanovanje. Život i tradicije pastira dalmatinske Zagore na bosanskim planinama, *Etnografska istraživanja i građa*, sv. 2, Zagreb 1940, 7-10. – U predgovoru pretiska, koji je 1996. godine izašao u Benkovcu, V. Belaj piše: «Sačuvano je brojenje ovaca parnim brojevima: do (2), patu (4), šasto (6), šopći (8), zeći (10), itd., prema dakorumunjskome brojenju doī, patru, šase, opt, zece...». Riječ je o ravnokotarskome kraju koji je ljetne pastirske stanove držao u Lici, na Velebitu. Takvi su podaci najčešće zamke za historiografiju pripovjednoga tipa jer se rabe kao opće reference dotičnoga vremena.

²⁴ P. SKOK, 298.

²⁵ Usp. R. LOPAŠIĆ, Zakon za hrvatske Vlahe županije Cetinske od g. 1436., *Hrvatski urbari*, sv. 1, Zagreb 1894, 8-11. – Antroponimi svih 16 zapisanih katunara slavenskoga/hrvatskoga su podrijetla kao i sav jezični iskaz isprave koja se drži prvorazrednim izvorom emancipacije srednjovjekovnoga vlašskog stanovništva unutar feudalnoga posjeda hrvatskoga plemića.

²⁶ J. VONČINA, Četiri glagoljske listine iz Like, *Radovi Staroslavenskog instituta*, sv. 2, Zagreb 1955, 213-230. – U ispravi iz 1433. godine destinatari se nazivaju «mi braća hrvatski Vlasi», a vlaški im je apelativ samo naznaka njihova zanimanja. Primjera se može pronaći i u drugim srednjovjekovnim hrvatskim, uvjetno kazano, etničkim krajevima.

neposredna dalmatinskoga zaleđa. On je u našu dokumentaciju mogao doći komunikacijskom razmjenom informacija, pri čemu je prenositelj prvotnoga bizantskog očitovanja imena bila ili mletačka ili ugarska ili dubrovačka ili srpska srednjovjekovna pisana tradicija.²⁷

Hrvatski su Vlasi dalmatinskoga zaleđa u bitnome obilježeni geopolitičkom funkcijom srednjovjekovne hrvatske teritorijalno-političke cjeline, a ona pak nije geografski jedinstvena već je dvojni teritorij, sastavljen od niskoga mediteransko/submediteranskog primorja te visokoga dinarsko-krškoga planinskog prostora. To su područja različitih gospodarskih i kulturnih krajolika koja su sklona, sasvim razumljivo, svakojakim *obostranim nadimcima*.²⁸ U kasnosrednjovjekovnom su razdoblju stanovnici zaleđa prihvatili sebi svojstven vlaški naziv – koji je zasigurno došao iz primorja – istaknuvši time svoju društvenu i prostornu prepoznatljivost (posebno u novovjekovnome razdoblju),²⁹ ali nisu i morlačko (nešto mlađe) sinonimno ime jer nije stigla od primorskoga čovjeka nego od stranca, Mlečanina koji ju je «sklepao» iz knjiga.³⁰

U opisima prolaska križara kroz «slavensku zemlju» (Rajmund od Agilesa) i/ili «Dalmaciju» (Vilim Tirski) 1096. godine ostavljeno je svjedočanstvo o svakodnevnici ljudi srednjodalmatinskoga područja. Vilim Tirski navodi da je zemlja kojom su se probijali bila «brdovita, puna šuma, riječnih tokova i močvarna, a zrak maglovit».³¹ Križari su najvjerojatnije dijelom slijedili dalmatinsku obalu, a dijelom zalazili u unutrašnjost, pri čemu su zaobišli dalmatinske gradove jer ih ne

²⁷ Unutar geopolitičkih prostora germanskih naroda postoje etničke enklave (*Wallon, Welsh* itd.) s korijenom relevantne odrednice koja u germanskim jezicima semantički upućuje na značenje imenice «stranac» (usp. T. J. Winnifrieth, *The Vlachs: the history of a Balkan people*, London 1987, 1).

²⁸ Nešto kasnije pojavit će se etnik Bodul, za stanovnika s jadranskog otočja kao i iz primorskoga kraja. Samo pak ime, slično kao i vlaško, pokriva više etimoloških značenja (usp. M. SUIĆ, Bodul – prilog antroponimiji i toponimiji istočnojadranskog područja, *Onomastica Jugoslavica*, knj. 13, Zagreb 1989, 21-27). Zanimljivu je pučku etimološku raščlambu zabilježio u 18. stoljeću Ivan Lovrić, čovjek iz morlačkoga/vlašškoga kraja: «Ime *Bodoli* ne može odgovarati nečemu drugome osim glagolu *bost*. Ilirski se kaže *Boduli*, a taj naziv, naglašavan različito, odgovara talijanskom: *pugnono essi?* (bodu li?) ...» (I. LOVRIĆ, *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa*, Zagreb 1948, 60). Lovriću je ta referenca bitna da se naruga susjednomu sociokulturnom identitetu, ali mu pritom nije ni na kraj pameti govor o njihovoj možebitnoj etničkoj distinkciji.

²⁹ Usp. V. STEFANOVIĆ KARADŽIĆ, *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Beograd 1898, 70. – U Dalmaciji građani i varošani i ostrvljani zovu Vlahom svakoga seljaka sa suhe zemlje, koje mu drago vjere, a što se našijem jezikom onamo zove Vlah, ono se talijanskijem i po ovome njemačkijem zove Morlak, Morlacco. Riječ ova Vlah onamo nije nikakva poruga, jer i sami Vlasi za sebe reku na primjer kad se kakav pravda da kakvoga gospodina nije dočekao ili ugostio kao što treba: Oprostite, gospodine, mi smo Vlasi, u vlaškiem kućama ovako se živi.

³⁰ P. SKOK, *Из румунске литературе о балканским Власима*, 296. – Naziv je nastao direktnim prijenosom bizantske složenice Μαυροβλάχος u mletački javni izričaj.

³¹ F. RAČKI, *Documenta*, 462; usp. T. RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 58.

spominju. Osim «negostoljubivosti zemlje i ljudi» isti putopisac upozorava i na razliku između onih kojih «žive u brdovitom zaleđu i govore slavenskim jezikom», a glavno im je zanimanje «timarenje stoke», te drugih koji su «nastanjeni uz morsku obalu i govore latinskim jezikom» i imaju «posebne običaje». ³² Dakle, iz navedene etnografske zabilješke čitamo iz prve ruke obavijest da su stanovnici dalmatinskoga zaleđa zanimanjem stočari i da govore slavenskim jezikom, za razliku od ljudi iz primorja gdje se u 11. stoljeću još ponegdje govorilo dalmatskim romanskim jezikom.

Ekonomska podloga, koja je od bitnoga značaja u oblikovanju identiteta ljudi srednjega vijeka, temeljila se u dalmatinskome zaleđu na stočnome fondu koji se u kasnosrednjovjekovnome razdoblju prema zapisanome povećavao izazvavši tako i stihijski otpor pa i zavist u dalmatinskoga građanina jer je navikao na ekonomsku/kulturnu dominaciju nad svojim prvim/vlaškim susjedom. I oku je Mihe Madijeva zapelo *stočno bogatstvo* Šubićevih Vlaha, pa napominje da im je slavonski velikaš, nakon spomenute bitke, «zarobio ne malu količinu stoke i kljusadi». ³³ Konfrontacija između građanina i seljaka/stočara supostojala je od pamti-vijeka i na srednjodalmatinskom je području prvenstveno plod ekonomske naravi. Zahvaljujući pravovremenoj valorizaciji brdskih i planinskih prostora u korist pašnjačkih zona, gospodarski se krajolik dalmatinskoga zaleđa od neolitskoga razdoblja nije u bitnome do danas promijenio, pa je stočarska komponenta oduvijek dominantna u dalmatinskome zaleđu, posebno tip ekstenzivne sitnostočarske ekonomike s kozama i ovcama. ³⁴ U dalmatinskome zaleđu transhumantno je stočarstvo, kao prevladavajuća grana tradicionalnoga stočarstva, od pamti-vijeka imalo jedinstveno socijalno/kulturno značenje: poticalo je širinu i spoznavanje prostora, sposobnost orijentacije za višednevna kretanja, organizaciju i ratničke vještine, što su konačno u kasnosrednjovjekovnome vremenu prepoznali hrvatski velikaši i ugarsko-hrvatski kralj. Gorski i planinski reljef unutrašnje Dalmacije s visokim ljetnim ispašama omogućavao je i stoci najpovoljnije uvjete za prirodnu reprodukciju. Nastupom zimske hladnoće i snijega, ona bi se potjerala u niži reljefni pojas krških i flišnih pobrđa te jadranske zaravni gdje nema stalnoga snježnog pokrivača ni velikih hladnoća, ali opet ima kakve-takve vegetacije. ³⁵ Stoga je stanovništvo

³² ISTE, *n. dj.*, 462. – «...montibus et sylvis, magnis quoque fluminibus, pascuis etiam longe laeteque diffusis occupata penitus ita, ut rarum tabeat agrorum culturam, locorum incolis in gregibus et armentis omnem vivendi habentibus fiduciam; exceptis paucis, qui in oris maritimis habitant, qui ab aliis et moribus in lingua dissimiles latinum habent idioma reliquis sclavonico sermone utentibus et habitu barbarorum...».

³³ M. MADIJEV DE BARBAZANIS, *Historija*, 175.

³⁴ Usp. M. MARKOVIĆ, *Sezonska stočarska naselja na dinarskim planinama, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 46, Zagreb 1975, 253-296; usp. F. NIMAC, *Čobanovanje*, 12-40.

³⁵ D. MAGAŠ, *Osnove geografije Hrvatske*, Zadar 1998, 71.

u dalmatinskome zaleđu, prilagođeno klimatsko-reljefnim okolnostima, razvilo bisesilan način stanovanja³⁶ pa je «za čitavu centralno-planinsku zonu dinarskog stočarstva» karakteristična «mala udaljenost između matičnoga gazdinstva» (obično negdje u nižim prostorima, u kraškim poljima, između Cetine i Zrmanje) i «korespondentnih planinskih stanova» (na Kamešnici, Prologu, Troglavu, Šatoru i Dinari).³⁷ Zato se ne može prihvatiti poimanja da je u dalmatinskome zaleđu stočarstvo bilo slobodnoga nomadskoga, odnosno migracijskoga karaktera kao ni pretpostavke da se olako prelazilo preko tradicionalno uglavljenih pašnjačkih zona.

U kasnome srednjovjekovlju dalmatinska komuna intenzivno ekonomski jača, pa se periodično kretanje stočara iz zaleđa po stoljetnim istim rutama vidljivo čini štetnim za njezinu gospodarsku zonu.³⁸ Gradske vlasti nastoje zaštititi svoja poljoprivredna dobra koja su direktno ugrožena naletom vlaške stoke, ali i svoju komunalnu stočarsku proizvodnju koja je sasvim sigurno postojala. Mlečani, postupni vladari dalmatinskih komuna, pristupat će fleksibilnije tom problemu jer su vlaški stočarski proizvodi brojniji – time i jeftiniji – pa će im uz zahtjev plaćanja travarine davati pasišta u najam čak i unutar komunalnih zona. Naravno, gnjev i nezadovoljstvo dalmatinskoga građanstva bili su neminovni kako prema Mlečanima tako još više prema susjedima iz zaleđa, što nam je potvrdio i Splitsanin Madijev.

Pravni je status srednjovjekovnih Vlaha, dakle, nužno obilježen ekonomskom podlogom koja nadilazi sva pomišljanja o ulozi etnosa kao dominantnoga faktora u stvaranju njihova identiteta. Stočarska ekonomska komponenta dalmatinskoga zaleđa nužno pretpostavlja živu trgovinu s jadranskom obalom od onih vremena otkad je sol proizvođena u tolikoj mjeri da je mogla ići i u unutrašnjost. Vlah (ili stočar uopće) ne može živjeti bez soli u zaleđu pa je nabavlja u primorskome gradu donoseći istovremeno obali svoje stočarske proizvode. U jednome mletačkom itineraru iz sredine 16. stoljeća piše da Morlaci dovoze u Zadar, uz meso i žito, još i vunu, kordovane, vunene pokrivače (schiavine), med, crveni vosak te sir.³⁹ Istodobno, maritimna tržišna orijentacija nudi stočarskomu zaobalju uz sol i poduži niz sekundarnih proizvoda: vunenu čohu, šećer, ulje, vino, bijeli vosak te

³⁶ Etnološka studija F. Nimca svjedoči da se takvim načinom života živjelo do sredine 20. stoljeća.

³⁷ M. MARKOVIĆ, Sezonska stočarska naselja na dinarskim planinama, 273.

³⁸ Izrazito negativne ocjene o vlaškom srednjovjekovnom ekonomskom gospodarenju nalazimo i danas u suvremenim povijesnim sintezama. U «sintetskoj» povijesti Dalmatinske zagore u okviru njezine ekonomike K. Kužić piše: «Više od svih mogućih vojski koje su prolazile Zagorom, najviše štete nanijeli su joj vlasi [istaknuo I. B.]... Kako su se ti vlasi gotovo isključivo bavili stočarstvom, bili su prisiljeni, u potrazi za boljom ispašom, poduzimati sezonske seobe, pa su prelazeći preko područja zagorskih sela, nanosili štete seljačkim imanjima.» (K. KUŽIĆ, *Povijest Dalmatinske zagore*, Split 1997, 70-71).

³⁹ G. NOVAK, Morlaci (Vlasi) gledani s mletačke strane, 588.

razne vrste mirodija. Ako pretpostavimo da se ta ekonomska razmjena odvijala u dugome vremenskom trajanju, zašto se onda tek u 14. stoljeću pojavljuje vlaško ime, ili bolje kazano, zašto stočari dalmatinskoga zaobalja stječu pravni status tek u 14. stoljeću kad ulaze u notarske knjige? Shodno evolutivnome putu kodificiranja dalmatinskih gradskih statuta, čiji proces traje kojih stotinjak godina do prve polovice 14. stoljeća, u život dalmatinskih komuna postupno ulaze i mnoge pismene uredbe običajnoga prava koji se usmenim putem prenosio s koljena na koljeno. Tako se uvodi komunalna potreba bilježenja kupoprodajnih ugovora u vrijednosti većoj od 10 libara.⁴⁰ Zadarski je notarijat primjenjivao ovu odredbu od 1307. godine, a tako približno i ostale dalmatinske komune. Vlaško ime postaje sveprisutnim u dalmatinskome notarijatu upravo po toj odredbi, posebno od kraja 14. stoljeća kad je konačno zaživjela takva (ili slična) pismena fiksacija, a najčešće u kontekstu poreznih prijestupa koji u notarsku bilježnicu uvlače i pregršt novih stereotipa.

Višestoljetna stočarska konjunktura naučila je vlaško stanovništvo da se organizira izrazito vojnički radi obrane i čuvanja svojih katuna, tj. točno određenih porodičnih prostora za sezonsku ispašu.⁴¹ Stočarski oblikovano društvo, čiji se katun brani «na koni ščitomъ i s mačem ali strilami i s mačemъ»,⁴² u ovome vremenu pruža izvrsne mogućnosti upošljavanja u hrvatskoga plemstva, a njegove *ratničke sposobnosti* prva je na ovim prostorima iskoristila bibrirska kuća. Poslije će je slijediti ostale plemićke obitelji (Nelipići, Frankapani, Talovci, Neorići itd.), jaki pojedinci i sam ugarsko-hrvatski vladar kojem će u kasnome srednjovjekovlju jedino i preostati konačno pokoravanje «brdâ i njegovih stočara» da bi se «sa sigurnošću mogao smatrati pobjednikom nad teritorijem srednjovjekovne župe».⁴³ Od toga vremena Vlasi, ili stanovnici dalmatinskoga stočarskog zaobalja, funkcioniraju kao poseban društveni stalež koji se dobro koristi privilegijama kojima ih vladar i plemićke obitelji obasipaju. Iako dobivaju nove posjede, pokretna i nepokretna sredstva, vlaški katunari i starješine stječući bogatstvo izdvajaju se iz

⁴⁰ N. KLAIĆ, Položaj Vlaha u XIV i XV stoljeću u hrvatskim zemljama, *Radovi ANU BiH*, 78, *Odjeljenje društvenih nauka*, 22, Sarajevo 1983, 172.

⁴¹ U jednome od najstarijih zabilježenih događaja glede krađe stoke u dalmatinskome zaleđu piše da je 1267. godine neki Sovica nepravomoćno zatvoren u Trogiru pod optužbom da je krao stoku u staji Trogirana Silvestra Ursa kod Cetine, što je optuženi poricao navodeći da je nečužan dobio batine od Trogiranih pastira u Cetini kod vlastite staje (*Trogirski spomenici. Monumenta Traguriensia*, II/1, ur. M. Barada, *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium JAZU*, knj. 46, Zagreb 1951, 33-34 i 39-40). U drugome slučaju riječ je o pravoj pljački koju su 1371. godine razbojnici izveli u okolici cetinskoga grada Čačvine opljačkavši bosanske trgovce koji su se vraćali kući sa solju i drugom robom iz Splita (V. RISMUNDO, *Pomorski Split druge polovice XIV. st. Notarske imbrevijature*, Split 1954, 20-22).

⁴² R. LOPAŠIĆ, Zakon za hrvatske Vlahe županije Cetinske od g. 1436., 9.

⁴³ N. KLAIĆ, Društvo u srednjovjekovnoj Hrvatskoj s posebnim osvrtom na njegov razvitak u Cetinskoj krajini, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, sv. 8, Split 1984, 266.

svojeg društva «jednakih». Oni će u utrci za privilegijama i bogatstvom polagano urušavati dotad kompaktno stočarsko društvo jer će napuštanjem dotadašnjeg načina življenja po brdima i kraškim poljima, odlaskom u urbane sredine pobrđa ili primorja poticati i mnoge druge da prihvate drukčiji način privređivanja/življenja.⁴⁴ Konačno, takva urušena zajednica nije mogla odoljeti naletima osmanlijskih akindžija u 15. i 16. stoljeću, pa se prvom zgodom stočarsko stanovništvo iseljavalo u sigurnije krajeve. Stanovništvo splitsko-trogirskoga zaleđa sklanjalo se na otoke i u Hrvatsko primorje.⁴⁵

Zaključno govoreći stočar je dugo odolijevao vanjskim/pisanim društvenim utjecajima sve do kasnoga srednjovjekovlja, uspijevajući održati zatvorenost i odijeljenost svojega katuna. Stoga ga nema ni u dokumentima ni u literaturi. Uslijed ekonomske konjunktura stočar od početka 14. stoljeća igra važnu ulogu u srednjovjekovnome društvu na hrvatskim povijesnim područjima. A imena i/ili nadimci, koji su samo dio materijaliziranoga biljega njegova identiteta – Vlasi/Morlaci/Vlaji – kojim će ga susjedi grafijskoga društva imenovati i što će na koncu postati predmetom dugotrajnih (ne)znanstvenih rasprava, u djelokrugu njegova življenja činili su mu se uistinu nebitnim!

Résumé

Contribution à l'étude de la première attestation ud nom 'Valaque' dans l'historiographie Croate

L'auteur analyse les controverses portant sur 'la question valaque/morlaque' dans le Moyen âge croate. À partir d'un événement avvenu sur un micro-territoire dans les environs de l'actuelle Split en l'an 1322, il reconstruit l'origine de l'identité valaque/morlaque. Il souligne que les différents paysages économiques et culturels sont enclins à introduire un *signifiant* ethnique comme stéréotype dans la communication publique, de sorte qu'avec le temps ce *signifiant* finit par être accepté

⁴⁴ N. KLAJČIĆ, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, 607-610.* – Tako se u jednome primjeru vlaški prvak u dalmatinskome gradu pretvara u trgovca na veliko, ne ustručavajući se zatražiti i ruku patricijske djevojke.

⁴⁵ Najstarije listine iz Cetinske krajine čuvaju se u franjevačkom samostanu na Trsatu gdje se s franjevcima doselio i dio stanovništva Cetinske krajine. Vjerojatno su se tada neki naselili na Čičariji jer o tome ima zabilježenih svjedočanstava. Na Olibu se s koljena na koljeno prenosi predaja da su podrijetlom iz Cetinske krajine (I. MILČETIĆ, *Arheološki i historijski pregled hrvatskih otoka, Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, sv. 6, Zagreb 1884, 105-116).

par ceux qui ont été nommés de cette manière. L'auteur remarque la slavisation/ croatisation de la langue chez les Vlaques, ainsi qu'une corrélation entre l'essor de l'élevage et quelques spécificités dans le développement du notariat. L'idée centrale de l'auteur étant que le *signifiant* 'valaque' sur ce territoire relève bien plus de l'ordre de la catégorie sociale que celui de la catégorie 'ethnique'.

Mot clés: Valaques (Morlaques), Miha Madii de Barbazanis, les environs de Split, stéréotypes, surnoms.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 37

U SPOMEN IGORU KARAMANU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2005.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 37

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u listopadu 2005. godine

Naklada

400 primjeraka